SVIRANJE U REDOVITOJ NASTAVI GLAZBENE KULTURE: GLAZBENO-PEDAGOŠKE I METODIČKE IMPLIKACIJE

Sabina Vidulin

Abstrakt: U radu se elaborira uloga i važnost provođenja aktivnosti sviranja u redovitoj nastavi glazbene kulture. Iako je sviranje bilo zastupljeno kao ravnopravna aktivnost u većini nastavnih programa, tek se programom iz 2006. godine omogućuje njegova kvalitetnija realizacija. Proučavanjem literaturnih jedinica i anketiranjem učitelja, sistematizirane su prednosti i ograničenja sviranja u redovitoj nastavi. Autorica donosi novi model provedbe sviranja u razredu.

Ključne riječi: model; nastava glazbe; osnovna škola; sviranje.

Uvodne premise

"Razlog učenja glazbe, bavljenja glazbom je unaprijediti kvalitetu života kroz bezbrojne mogućnosti i iskustva koje glazba pruža."[1]
(Johnson i Memmott, 2006)

Glazbeni doživljaj i izražavanje glazbom predstavljaju integralni dio ljudskoga života. Ovise o pojedincu, njegovom suodnosu s glazbom, ali i o glazbenoj građi koja se svojom strukturom približava ili udaljava od njegova ukusa i preferencija. Uz pjevanje, kao primaran način izražavanja, sviranje je drugi važan čimbenik u glazbenoj ekspresiji pojedinaca i skupine. Ono je sastavnim dijelom svakodnevice, privatnih i javnih, svjetovnih i duhovnih događanja, a svoje mjesto pronalazi u predškolskim i školskim ustanovama.

Aktivno muziciranje dominantna je aktivnost u djece predškolskog uzrasta. Uz pjevanje izražena je i aktivnost sviranja, osobito na ritamskom instrumentariju. Kenney (1997) ističe da je sviranje jedno od prvih sredstava glazbenog razvoja djece, s čime se slažu Monighan-Nourot, Scales i Van Horn (1987). Isti autori napominju da upravo sviranje u ranom djetinjstvu predstavlja centralnu aktivnost koja djecu uvodi u apstraktni svijet glazbe i izravno uključuje u njezino nastajanje i kreiranje.

[1] "The reason for learning and playing music is to improve the quality of life through countless opportunities and experiences that music provides." (Johnson and Memmott, 2006)

Na glazbenoj nastavi u školi djeca nastavljaju s glazbenim obrazovanjem kroz različite aktivnosti. Aktivno muziciranje najneposredniji je način usvajanja glazbenih vještina i stjecanja znanja vezanih uz glazbu (Reimer, 2003). Jedna od aktivnosti kojom se navedeno postiže je sviranje koje omogućuje učenicima sudjelovanje u izvođenju i stvaranju glazbe. Učenici su aktivni, trude se, motivirani su za sviranje i žele naučiti svirati, a nastava se provodi u ugodnom ozračju.

Prirodno je da dijete želi biti aktivno, a budući da djeca vole svirati i da se sviranje smatra ugodnom aktivnošću, navedeno postaje i razlog zašto svirati u školi. Isto tako, sviranjem se doživljava, izražava, upoznaje i razumije glazba. Na taj način učenici uče, usvajaju i praktično demonstriraju glazbene sastavnice. Sviranje, dakle, nije samo ugodna aktivnost, već njome djeca proširuju svoja glazbena znanja i umijeća.

Sviranje u nastavi glazbene kulture iz perspektive nastavnih planova i programa

Uključivanje sviranja u redovitu nastavu glazbene kulture[2] hrvatskih škola započinje u drugoj polovici 20. stoljeća (Požgaj, 1988; Rojko 1996) i može se pratiti kroz nastavne programe. Sviranje se prvi put pojavilo 1958. godine, u nacrtu koncepcije glazbene nastave u osnovnoj školi na saveznoj razini[3] (*Osnovna škola. Programska struktura,* 1958), a pritom se mislilo na sviranje svih raspoloživih instrumenata. Zagovaralo se tezom kako instrumenti pridonose bržem, lakšem i potpunijem shvaćanju glazbe te utječu na stvaralačku aktivnost djece (*Osnovna škola. Odgojno-obrazovna struktura,* 1959). Ipak, nedostajale su realne mogućnosti za njegovo provođenje jer nisu sve škole imale instrumente.

U nastavnom planu i programu iz 1960. godine, sviranje se provodi od četvrtog do šestog razreda, pod cjelinama: *Odgoj ukusa* i *Odgoj za samostalno izražavanje*. Pritom, učenje sviranja na melodijskim instrumentima predlaže se kao slobodni oblik rada (današnje izvannastavne aktivnosti), dok se tzv. školski instrumentarij primjenjuje u redovitoj nastavi. U sedmom i osmom razredu sviranje se predlaže isključivo kao slobodni oblik rada. "Za skupno muziciranje u školi, biraju se instrumenti, koji u pogledu tehničkog ovladavanja ne predstavljaju naročite teškoće, a ipak pridonose bržem, lakšem i potpunijem shvaćanju muzike i unose povrh toga mnogo radosti u muzički život razreda." (*Osnovna škola. Odgojno-obrazovna struktura,* 1960, 186)

Redigiranim izdanjem iz 1964., program i dalje obuhvaća područje sviranja, s naznakom da "rad na instrumentalnoj poduci u principu valja obavljati u vrijeme redovne satnice" te isto tako da je "razumljivo da se nastava instrumenata koji

---

[2] Predmet je nosio nazive: Pjevanje, Muzički odgoj, Glazbeni odgoj, Glazbena kultura.

[3] Nacrt je rezultirao donošenjem *Nastavnog plana i programa*, 1960. godine.

zahtijevaju veće tehničko svladavanje, a ujedno nisu pogodni za kolektivnu poduku s cijelim razredom, može odvijati u okviru vanrazrednih muzičkih grupa" (*Osnovna škola - odgojno obrazovna struktura*, 1964, 230).

U programu iz 1972. godine predlažu se pjesme za sviranje (*Naša osnovna škola. Odgojno-obrazovna struktura*, 1974). Novost čini i izbor ponuđenih instrumenata za sviranje: osim ritamskih instrumenata predlaže se korištenje tambura, melodika, usnih harmonika, gitara i mandolina. U Nastavnom planu i programu iz 1983/1984. (*Plan i program odgoja i osnovnog obrazovanja 2*, 1989[4]) ističe se da se uz područje sviranja i pjevanja omogućava razvijanje učenikovih interpretativnih i izražajnih sposobnosti, a očita je orijentiranost na tradicionalnu narodnu glazbu te revolucionarne i domoljubne pjesme. Napominje se kako je sviranje pretežito aktivnost koja prati pjevanje, da su u tu svrhu najpogodnije ritamske udaraljke te da je uvođenje melodijskih glazbala poželjno tamo gdje postoje uvjeti, ali da je "potreban i oprez zbog poznato loše kvalitete nekih instrumenata, što negativno utječe na muzikalnu izvedbu" (*Plan i program odgoja i osnovnog obrazovanja 2*, 1989, 20).

"Promjene koje su nastupile u društvenom i političkom životu Republike Hrvatske nakon višestranačkih izbora 1990. godine i ustrojstva Hrvatske kao samostalne države, stvorile su potrebu za ponovnim promišljanjem ciljeva i zadaća odgoja i obrazovanja." (Duraković, 2016, 403) Zadatci nastave predmeta Glazbena kultura bili su, između ostalih, usmjeriti učenika "na sviranje na tradicionalnim glazbalima koja se koriste u kraju u kojem učenik živi (tambura, sopile, gajde, gusle, dvojnice i ostala narodna glazbala), te frula, melodika, metalofona i ostalih glazbala dječjeg instrumentarija, a isto tako na nekonvencionalnim proizvođačima zvuka" (*Nastavni plan i program za osnovne škole u Republici Hrvatskoj*, 1991, 51). U nastavnom planu i programu iz 1999. godine sviranje se postavlja u drugi plan. Tako se pri opisu što obuhvaća izvođenje glazbe navodi: "povremena primjena glazbala (ovdje se ponajprije misli na primjenu ritamskih glazbala, dok se sviranje melodijskih glazbala, kao sastavnice

[4] U uvodu *Plana i programa odgoja i osnovnog obrazovanja 2* A. Bežen ističe kako je nastavni plan i program donesen 1983. godine, ali do 1988., odnosno 1989. nije objavljen kao posebna publikacija. Objavljen je u više brojeva Vjesnika Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu, a u izdanju Školskih novina, tijekom 1983. i 1984. godine. U *Planu i programu odgoja i osnovnog obrazovanja 2*, Predmetna nastava, uz jezično-umjetničko, društveno područje, strane jezike i zajednicu učenika uvršten je program za glazbenu kulturu. Budući da nije napisana godina izdanja, na osnovu oglasa u Školskim novinama br. 28, od 12. rujna 1989. u kojem piše da je upravo izašao inovirani nastavni plan i program, zaključili smo da je riječ o godini 1989. Riječ je o inoviranom planu i programu koji je nastao nakon pet, šest godina njegove primjene, no kako je 1988. godine inoviran za strane jezike, matematiku i osnove tehnike i proizvodnje te 1989. za obranu i zaštitu, tečajnu nastavu i izbornu nastavu, ostaje nepoznanica je li inoviran i u odnosu na glazbenu kulturu (jezično-umjetničko područje se ne spominje).

ranijih programa, sada nalazi u sklopu sadržaja izborne nastave)", dok se pri tome što obuhvaća upoznavanje glazbene umjetnosti navodi kako: "kao nadopuna pjevanju, učenici mogu ponekad slobodno primjenjivati i različita jednostavna glazbala" (*Nastavni plan i program za osnovnu školu*, 1999, 69).

Drugačiji pristup sviranju donosi nastavni program iz 2006., u kojem, ono može biti drugo područje otvorenog modela[5]. Prema *Nastavnom planu i programu* (2006, 67) učenike treba, između ostaloga: "poticati na samostalnu glazbenu aktivnost (pjevanje, sviranje)" pri čemu je zadaća sviranja "sviranje kao takvo a ne (samo) učenje konkretnoga glazbenog komada".

Učitelj može samostalno planirati, organizirati i ostvariti područje sviranja, imajući u vidu cilj i svrhu aktivnosti, uvažavajući mogućnosti njezine realne ostvarivosti i konačnih ishoda koje učenici mogu doseći. Ukoliko je sviranje dio fleksibilne koncepcije glazbene nastave, zatim ako su učenici zainteresirani i motivirani, a škola ima sve uvjete za provođenje te aktivnosti, moguće je uspješno realizirati područje sviranja u redovitoj nastavi.

Mogućnosti sviranja prema nastavnom programu i udžbenicima za glazbenu kulturu

Prema već spomenutom i važećem Nastavnom planu i programu iz 2006., u prva tri razreda osnovne škole uz područja: pjevanje, slušanje glazbe, elementi glazbene kreativnosti, nalazi se i sviranje. Pod sviranjem se podrazumijeva sviranje ritma i sviranje taktnih – metričkih doba na ritamskim glazbalima, a služi kao pratnja obrađenim brojalicama i pjesmama. Uz sviranje na ritamskim udaraljkama, uči se razlikovati metar od ritma.

U četvrtom razredu sviranje je predviđeno u području *Glazbene igre*, gdje se između ostaloga, predlaže sviranje *bez velikih pretenzija* na jednostavnijim glazbalima. Analizirajući glazbene sadržaje za četvrti razred vidljivo je da se oni mogu realizirati (i) sviranjem. Tako je, uz slušanje i upoznavanje glazbe te pjevanje skladbi, moguće svirati C-dursku ljestvicu i određene pjesme u dvodobnoj, trodobnoj i četverodobnoj mjeri. Sviranjem učenik pokazuje razinu poznavanja i shvaćanja notnoga pisma, solmizacije/abecede, ritamskih figura, tempa i dinamike.

[5] Otvorenim modelom omogućen je drukčiji pogled na sadržaje glazbene nastave (izostavljeni su sadržaji koji su, teorijom i verbalizmom, otežavali provođenje nastave glazbe) i na glazbena područja (definirano je jedno obligatno, a drugo područje je proizvoljno) s konačnim ciljem obrazovanja slušatelja i poznavatelja glazbe te aktivnog sudionika glazbenog života okoline. Dominantnu ulogu u glazbenoj nastavi dobilo je područje slušanja glazbe i upoznavanja glazbene literature, dok se drugo područje (pjevanje, sviranje, glazbeno opismenjivanje, stvaralaštvo, ples, računalo u glazbi) može izabrati na temelju afiniteta učenika i učitelja. Više u: Vidulin, 2016, 318-320.

U petom i šestom razredu nastavlja se s aktivnošću sviranja pod cjelinom *Slobodno, improvizirano ritmiziranje, kretanje na glazbu, ples i sviranje*. U istom *Nastavnom planu i programu* (2006, 73) ističe se sljedeće: "Učitelj potpuno slobodno kreira aktivnosti iz ovog nastavnog područja, vodeći računa o njihovoj glazbenoj važnosti i kvaliteti." Ističe se, također, kako je važna aktivnost učenika, a sposobnosti su relativne i individualno različite. Budući da se od petog razreda obrađuju i folklorne teme, sviraju se narodne pjesme, koje su vrlo jednostavne za izvođenje.

U petom razredu izvode se jednostavnije pjesme kako bi se ponovili i utvrdili do tada naučeni pojmovi i glazbene sastavnice. Rad na sviranju se nastavlja proširujući dur i mol tonalitete do dva predznaka. Koriste se pjesme za pjevanje iz udžbenika, ali isto tako isječci iz predloženih djela za slušanje prema nastavnom programu. U skladu s programom stječu se i primjenjuju znanja vezano za oblikovanje glazbenog djela (motiv, fraza, rečenica, period, dvodijelna i trodijelna pjesma).

U šestom razredu svirati se mogu i dalje pjesme koje imaju do dva predznaka, ulomci iz literature, a sviranjem se mogu demonstrirati i neki oblici poput trodijelne pjesme i teme s varijacijama. S obzirom na sviračko umijeće učenika i glazbalo koje svira, može se poticati sviranje u tercama, s pratnjom, sviranje uz pjevanje, ali i stvaralački rad, u mjeri gdje je to moguće i izvedivo.

Prema nastavnom programu za sedmi i osmi razred sviranje se može realizirati u okviru područja *Sviranje (sintesajzer), stvaralaštvo, računalo (midi-oprema)* i provodi se prema ideji učitelja i konkretnim mogućnostima škole. Osim određenih pjesama koje se mogu izvoditi i sviranjem te mogućnosti sviranja ulomaka iz glazbene literature, nema veće poveznice sa propisanim nastavnim sadržajima jer se nastava, u sedmom razredu, uglavnom orijentira na slušno i teorijsko prepoznavanje i učenje glazbala i instrumentalnih glazbenih vrsta. U osmom razredu obrađuju se glazbeno-scenske vrste, vokalno-instrumentalne vrste, popularna glazba, elektronička glazbala i glazbeno-stilska razdoblja te jazz pa je iz toga razvidno da se sviranju kao takvom ne može posvetiti veća pozornost. Sviranje, ipak, može pomoći u osvještavanju nekih već do sada poznatih sastavnica, pomoći u zapamćivanju dijelova iz glazbene literature, umjetničke, popularne i folklorne usmjerenosti. U sedmom i osmom razredu, s obzirom na kompleksniji nastavni program, sviranje ne smije biti otežavajuća okolnost, već jedna od mogućnosti aktivnog muziciranja.

Razmatrajući problem primjerene literature za sviranje u osnovnoj školi, analizirali smo udžbenike za glazbenu kulturu.[6] Pjesme u udžbenicima su

[6] Analizirani su udžbenici za glazbenu kulturu odobreni od Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske: *Allegro u glazbenom svijetu* 4 – 8 (Dvořak, Jeličić Špoljar i Kirchmayer Bilić, 2014a,b,c,d,e); *Glazbena četvrtica* (Sikirica, Stojaković i Miljak, 2014); *Glazbena petica* (Marić i Ščedrov, 2014); *Glazbena šestica* (Sikirica i Marić, 2014); *Glazbena*

različitih žanrova: umjetničke i popularne, autorske, narodne, tradicionalne, vjerske, domoljubne. Pri utvrđivanju pogodnih pjesama za sviranje u razredu vodili smo se sljedećim kriterijima: dur i mol tonaliteti do dva predznaka, jednostavnije ritamske strukture, pjevna melodija, žanrovska i namjenska raznolikost. U svim udžbeničkim kompletima pronašli smo mogućnost sviranja na različitim glazbalima. Budući da su u udžbenicima predviđene pjesme za pjevanje te da se donose notni zapisi, određene pjesme moguće je i svirati po notama. U udžbenicima se nalaze skladbe jednostavnijih i složenijih ritamskih konstrukcija i melodijskih zahtjeva pa je korisno sviranje po notama proširiti i na sviranje po sluhu, pogotovo kod pjesama koje su kompliciranije za sviranje po notama.

Osim što nude repertoar za pjevanje, neki udžbenici, samo za pojedini razred, pogoduju izravnom upoznavanju s konkretnim glazbalima. Ukazuje se na specifičnosti pojedinog instrumenta, npr. na način sviranja blokflaute, klavijature – melodije i akorada, gitarskih hvatova, tambure.

Analizom udžbenika za glazbenu kulturu uvidjeli smo da postoji mogućnost realizacije aktivnosti sviranja te da postoji zbir pjesama koji se u tu svrhu može koristiti, sveukupno 330 pjesama, od kojih se neke ponavljaju jer su uvrštene kod više izdavača. Najviše pjesama koje je moguće svirati pronašli smo u izdanju *Svijet glazbe 4 – 8* (Gašpardi i sur., 2014a,b,c,d; Raguž i sur., 2014), dok je približan broj u izdanju *Allegro u glazbenom svijetu 4 – 8* (Dvořak, Jeličić Špoljar i Kirchmayer Bilić, 2014a,b,c,d,e), te *Glazbena četvrtica* (Sikirica, Stojaković i Miljak, 2014), *Glazbena petica* (Marić i Ščedrov, 2014), *Glazbena šestica* (Sikirica i Marić, 2014), *Glazbena sedmica* i *Glazbena osmica* (Ščedrov i Marić, 2014a,b). U svim izdanjima vidljivo je također, da se najviše pjesama može koristiti za sviranje iz udžbenika za peti i šesti razred, ali i da postoji razlika u vrstama pjesama koje autori predlažu za muziciranje.

U udžbeniku *Allegro u glazbenom svijetu 4 – 8* (Dvořak, Jeličić Špoljar i Kirchmayer Bilić, 2014a,b,c,d,e), pjesme se nalaze u dijelu *Glazbena pjesmarica i slušaonica*, odnosno *Glazbena pjesmarica,* ali se i u dijelu *Hrvatska tradicijska glazba* donose pjesme koje se mogu svirati. Ukupan broj pjesama je 93, a najviše mogućnosti za izvođenje pjesama u odnosu na udžbenike pronalazimo u šestom razredu, 28 pjesama. Istaknimo i to da se u udžbeniku Allegro 5 nalazi poseban dio nazvan *Sviranje blokflaute* u kojom se prikazuju tonovi od c^1 do c^2 te tonovi fis, b i d^2.

U kompletu *Svijet glazbe 4 – 8* (Gašpardi i sur., 2014a,b,c,d; Raguž i sur., 2014), glede sviranja, može se uzeti u obzir čak 138 pjesama. Najveći broj nalazimo u petom razredu, 35 pjesama. U udžbeniku za četvrti razred većina se pjesama nalazi u dijelu *Pjesmarica* dok je nekolicina u dijelu *Sviramo blokflautu*.

sedmica i *Glazbena osmica* (Ščedrov i Marić, 2014a,b); *Svijet glazbe* 4 – 7 (Gašpardi i sur., 2014a,b,c,d); *Svijet glazbe 8* (Raguž i sur., 2014).

Iz udžbeničkog kompleta *Glazbena četvrtica* (Sikirica, Stojaković i Miljak, 2014), *Glazbena petica* (Marić i Ščedrov, 2014), *Glazbena šestica* (Sikirica i Marić, 2014), *Glazbena sedmica* i *Glazbena osmica* (Ščedrov i Marić, 2014a,b) možemo iskoristiti 97 pjesama, od kojih se 32 nalaze u udžbeniku za peti razred. U *Glazbenoj četvrtici* pod izbornim sadržajem navodi se *Svirajmo blok-flautu* i donose didaktički primjeri te dijelovi određenih pjesama koje služe kao pratnja pjesmama za pjevanje u razredu. Na taj način uče se tonovi: h^1, a^1, g^1, c^2, d^2, a zatim se svladavaju i ostali tonovi: f^1, e^1, d^1, c^1. U *Glazbenoj sedmici* donose se naputci kako svirati akorde na klavijaturi i na gitari.

Gledajući stručno-glazbeno, sadržaji koji se usvajaju sviranjem uvode se postepeno, počevši od četvrtog razreda. U četvrtom razredu učenici sviraju pjesme u C-duru, koje sadrže jednostavne ritamske figure, u opsegu od c^1 do c^2. U petom razredu povećava se opseg poznatih tonova (a – d^2), uvode se nove ritamske strukture (sinkopa, šesnaestinke i kombinacije, pauze), promjena mjere, šesteroosminska mjera. U šestom razredu duže su pjesme, ritamski kompleksnije (uvodi se triola), melodijski (intervalski) zahtjevnije, ali muzikalnije. U sedmom i osmom razredu pjesme su još složenije i vrlo je važno dobro naučiti pjesmu po sluhu kako bi si učenik upravo sluhom mogao pomoći pri sviranju. Budući da je u tim razredima veća usmjerenost na teorijski dio gradiva koji zahtjeva veću koncentraciju na slušanje i upoznavanje glazbenih sadržaja, a i pjesme su složenije, vrijeme za sviranje je limitirano. Stoga, važno je pri sviranju zadržati se na do sada upoznatim ritmovima i dur-mol tonalitetima do dva predznaka ili, svirati na ritamskom instrumentariju kao pratnja pjesmi. Treba li uopće i dalje insistirati na sviranju, odlučit će sam učitelj.

Prednosti i ograničenja sviranja u razredu: teorijski predložak i stajališta učitelja

Sviranje u razredu ima svoje prednosti i ograničenja. Govoreći o prednostima, glazbeni pedagozi ističu dobrobiti koje se ostvaruju sviranjem, od razvoja stručnih kompetencija učenika do postizanja emocionalne stabilnosti i socijalne interakcije pa i poboljšanja školskoga uspjeha. Mark (1987) ističe da sviranje utječe na razvoj kognitivnih vještina i fine motorike. Učenici se sviranjem uče samodisciplini, ustrajni su i angažirani, uče se nositi s uspjehom i porazom (Covay i Carbonaro, 2010). Schellenberg (2004) u rezultatima svojih istraživanja ukazuje i na to da su djeca koja su imala nastavu instrumenata povećala svoj IQ, a da sviranje instrumenta utječe na bolji školski uspjeh govori Schumacher (2009). Pišući o sviranju, Reich (1963) je navela mnoštvo argumenata u korist te aktivnosti, od kojih ističemo: dijete želi biti aktivno, sviranjem stvara radne navike, djeca lakše ulaze u bit glazbe, razvija se disciplina i navika podređivanja kolektivu. Također, uči se cijeniti rad drugih, stječe se odgovornost za uspjeh

kolektiva, razvija se natjecateljski duh i dječji ponos. Sviranjem se vježba koncentracija, preciznost, strpljivost, na što ukazuju i Plavša, Popović i Erić (1961) napominjući kako se sviranjem stječe odgovornost za uspjeh kolektiva.

Plavša, Popović i Erić (1961) ističu kako sviranje predstavlja sintezu glazbenog doživljaja sa doživljajem sklada u pokretima izvođača pa je poželjno da svaki učenik određeno vrijeme svira na nekom instrumentu, naročito ritamskom instrumentu. Požgaj (1988, 62) ukazuje na to kako je sviranje potrebno jer na taj način "učenici koji iz bilo kojeg razloga nisu u mogućnosti da pjevaju mogu aktivno sudjelovati u muziciranju razreda". Regner (1980) smatra da bi bilo teško zamisliti glazbenu nastavu bez instrumenata, jer nije moguće učiti glazbu bez vlastite aktivnosti.

Istaknut ćemo i ograničenja pri provođenju aktivnosti sviranja, od kojih prednjači (ne)dostupnost instrumenata za razredno muziciranje. Ograničenja koja proizlaze iz svakodnevne prakse, a na koja ukazuju anketirani učitelji glazbene kulture[7] u jednom od provedenih istraživanja, su sljedeća: nedostatak literature, otežana nabavka instrumenata, premalo instrumenata u razredu, prevelika grupa za sviranje, malo vremena, jedan sat tjedne nastave. Rojko navodi kako je sviranje u školi bez ikakve umjetničke vrijednosti za što postoje tri razloga: "(...) dostupni instrumenti (npr. instrumenti iz Orffove zbirke, blok-flaute, melodike i drugi školski instrumenti), njihov slab kvalitet, te nedostatak vremena za vježbanje. Premda psihološki opravdana – djeca jesu motivirana za sviranje – takva se aktivnost ne može opravdati glazbeno, tj. umjetnički. Sviranje u općeobrazovnoj školi može imati smisla ako je izvođenje prave glazbe na pravim instrumentima" (Rojko, 1996, 122).

Uzimajući u obzir i prednosti i ograničenja, smatramo kako sviranje u nastavi, ipak, ima više prednosti. Cilj sviranja u razredu nije naučiti učenike odlično svirati glazbalo niti od njih učiniti umjetnike virtuoze[8], već ih učiniti aktivnim sudionicima nastavnog procesa, omogućiti bolje razumijevanje glazbenih djela osvještavanjem glazbenih sastavnica te nastavu glazbe učiniti zanimljivom i praktičnom, korisnom. Iako sviranje u razredu nema umjetničke vrijednosti (umjetnički prinos ne možemo očekivati u redovitoj nastavi glazbene kulture!), sviranje učenicima predstavlja zadovoljstvo i povećava želju za

[7] Tijekom rujna 2016. godine, elektronskim putem, anketa je proslijeđena učiteljima glazbene kulture iz Hrvatske, onima koji više godina provode aktivnost sviranja. Uzorak je dobiven na temelju saznanja i uvida u nastavnu praksu od strane županijskih voditeljica za predmet Glazbena kultura. 12 učitelja (ispitanika) odgovorilo je na anketu kojoj je cilj bio ispitati koje su prednosti i nedostaci provođenja aktivnosti sviranja u razredu. Odgovori ispitanika ukazali su, između ostaloga na: razloge provođenja aktivnosti sviranja u redovitoj nastavi, problem instrumenata u školi, načine populariziranja sviranja te na mogućnosti nastupa učenika.

[8] Odličnu vještinu sviranja moguće je steći u državnim glazbenim školama i privatnim tečajevima koje vode glazbene udruge.

boljim upoznavanjem glazbe, što je vrlo važno postići u njihovom glazbenom obrazovanju. Požgaj (1988, 17) ističe kako je djetetovo zadovoljstvo u sviranju instrumenta "dovoljan razlog da se o sviranju kao mogućnosti ipak razmišlja i da ta aktivnost bude opravdana".

Činjenica je da mladi vole svirati te da često odabiru ovu aktivnost ako im je ponuđena, na što ukazuje i Neely (2001). Interes i unutarnja motivacija učenika na strani su aktivnosti sviranja. Upitnim ostaje angažman učitelja, strategija kojom će se sviranje poticati u većoj mjeri i u konkretnijoj formi te (financijska) podrška škole.

Iz nastavne je prakse razvidno da se manji broj učitelja odlučuje za provođenje sviranja u redovitoj nastavi, ali isto tako da je strategija rada kod onih koje provode aktivnost vrlo jasna i konkretna te da i usprkos slabijoj opremljenosti škole, provode aktivnost sviranja. U već spomenutom istraživanju, učitelji glazbene kulture ukazali su na vrijednost koju sviranje u razredu ima:

> "Primjećujem više zainteresiranosti za nastavu glazbe, ali i glazbu općenito."; "Djeca su uvijek zainteresirana, vesela, nasmijana, na satu su svi aktivni, vrlo je živahno, ali i korisno."; "Atmosfera u razredu je ugodna, aktivno muziciraju, razvijaju motoriku ruku i spretniji su. Sviranjem bolje razumiju glazbene oblike".; "Do izražaja dolaze učenici koji se u razredu ne ističu po odličnom uspjehu ili čak imaju disciplinskih problema."; "Učenici se trude, radosni su i osjećaju se ponosnima na svoje rezultate."; "Djecu to veseli pa onda i prema cjelokupnom predmetu imaju pozitivan odnos."

U hrvatskim školama učenici na nastavi glazbene kulture sviraju prvenstveno na ritamskim i melodijskim udaraljkama i samoizrađenim glazbalima[9], ali i na blok flauti, melodici, tamburi, sintesajzeru, gitari, mandolini, harmonici, klaviru. Prema odgovorima anketiranih učitelja uočili smo da postoje škole koje posjeduju sve instrumente, ali i škole s vrlo malim brojem instrumenata.[10] U mnogim školama koje ne posjeduju instrumente, učenici donose vlastite, najčešće blok flaute. Bitnim smatramo da učenik zaista svira na funkcionalnom instrumentu te da se nastava provodi u specijaliziranoj učionici. Važan dio opreme u učionici glazbe je i glasovir ili sintesajzer, gitara, harmonika, tamburica i bilo koje drugo glazbalo uz pomoć kojega učitelj može objašnjavati i demonstrirati različite skladbe te izvoditi harmonijsku pratnju.

---

[9] Vezano za samoizrađene instrumente, donosimo stajalište jedne anketirane učiteljice: "Odustala sam od apsurdnih 'instrumenata' u kojem je ribež za povrće ili plastični podložak za meso glumio guiro, kanta za smeće bubanj, gumica na štapiću za ražnjić palica.... "

[10] Jedan je anketirani učitelj naveo slučaj u kojem se osobno angažirao i od sponzora pribavio financijska sredstva za kupnju kvalitetnih instrumenata za školu.

Sviranje nije aktivnost koja se učestalo provodi u školama, niti u istoj školi u odnosu na odjeljenja i razrede. Iz rezultata ankete vidljivo je da poneki učitelji provode sviranje u svim razredima i odjeljenjima, a većina se odlučila za sviranje u četvrtom, petom i šestom razredu, dok u sedmom i osmom učenici rijetko sviraju ili ne sviraju. Neki učitelji realiziraju sviranje samo u određenim odjeljenjima, neovisno o razredu, što ovisi o potencijalu, ali i zainteresiranosti učenika. Razlog tome je manjak interesa učenika za sviranje u tzv. višim razredima. Činjenica je da postoji veliki interes učenika za sviranjem u četvrtom razredu i interes ostaje prisutan, u većini slučajeva, tijekom petog i šestog razreda. Međutim, vidljivo je da popularnost aktivnosti sviranja opada kod učenika sedmog i osmog razreda, kao i njihova motivacija te interes. Navedeno možemo pripisati sljedećem: zainteresiranost za druge načine glazbenog doživljavanja i izražavanja, druge potrebe i želje, više školskih obveza i slično. Na *stanje otpora* prema sviranju utječe i glazbena građa koja je složenija, teža, zahtjevnija te je potrebno uložiti puno više vremena i truda da bi se pjesma naučila svirati.

Prema tom novom *stanju* učitelj se može postaviti na tri načina. Prvi, u kojem i dalje gravitira sviranju u redovitoj nastavi, ali u manjoj mjeri i s manjim intenzitetom, drugi, u kojem sviraju tek pojedini učenici i treći način, u kojem se u potpunosti napušta aktivnost sviranja. Sviranje se može provoditi u puno manjoj mjeri sa svim učenicima, bez da se opterećuju samom skladbom i učenjem konkretne skladbe, tako da sviranje služi samo kao dodatni način pojašnjenja nekog konkretnog glazbenog fenomena. U tom slučaju nije važan notni zapis već je moguće bilo koji fenomen ostvariti i "po sluhu". Nadalje, može se ostaviti učenicima na odabir hoće li sami i dalje ustrajati na sviranju, čime se provodi individualizacija i to u samom odjeljenju, što je, ne samo korisno, već i poželjno. Također, učitelj može odustati u potpunosti od aktivnosti sviranja i premjestiti fokus na neku drugu aktivnost.

Važno je istaknuti da, kako god odlučio učitelj i njegovi učenici, sviranje se može ponuditi i kao izvannastavna aktivnost pri čemu su realniji uvjeti (samostalan odabir aktivnosti od strane učenika, veći broj sati na raspolaganju) za razvoj sviračkog umijeća i stjecanje određenog glazbenog iskustva u solo muziciranju ili muziciranju u skupini.

Na pitanje na koji način populariziraju sviranje u razredu, učitelji ističu da učenici izvode kraće razredne koncerte, da nastupaju na školskim priredbama i gradskim manifestacijama, samostalno ili kao pratnja zboru. Zanimljiva su i stajališta u kojima učitelji upućuju na to da učenike ne treba posebno poticati jer su motivirani sami od sebe, vole tu aktivnost te čim vide glazbala požele svirati. Motiviraju ih i školski orkestri koji daju posebnost školi (*Cijela je škola u ozračju sviranja*).

Učitelji svakako predlažu sviranje drugim kolegama jer mogu na taj način unijeti svježinu u nastavu, stvoriti ugodno razredno ozračje, obogatiti školske

priredbe, motivirati učenike na razvoj instrumentalne vještine. Sviranjem se potiče dječje stvaralaštvo, uči se o glazbi, demonstriraju se naučeni sadržaji, aktivno se muzicira. Ipak, odgovori ukazuju i na to da zadržavanje učeničkog interesa za sviranjem iziskuje velik angažman učitelja.

Rezimirajući razloge za provođenjem aktivnosti sviranja u razredu, a prema odgovorima anketiranih učitelja, uočili smo tri obrasca koji se odnose na korisnost sviranja: stručni aspekt, emocionalno-socijalni aspekt te vanjski čimbenici. Stručni aspekt u vidu stjecanja stručnih znanja i vještina odnosi se na bolje razumijevanje glazbenih sastavnica, slušno uočavanje i ispravljanje pogrešaka, brzo učenje sviranja po notama, praktičnu primjenu znanja, izražavanje putem glazbe, poticanje glazbenoga stvaralaštva. Emocionalno-socijalni aspekt uviđa se u tome što učenici vole svirati, zainteresirani su, radosni pri skupnom muziciranju, razredno ozračje je ugodno, produbljuje se intenzitet zajedničkog muziciranja, aktivno sudjeluju na nastavi radioničkoga tipa. Utjecaj vanjskih čimbenika identificirali smo u sljedećem: nastavak uspješne tradicije sviranja u razredu, dostupnost instrumenata u školi pa je time omogućeno sviranje, pogodovanje dosadašnje glazbene naobrazbe učenika za realizaciju sviranja u školi.

Sviranje u razredu: metodičke implikacije

Istraživanje u obliku eksperimenta s paralelnim grupama koje je provedeno tijekom 2010. godine u jednoj gradskoj istarskoj osnovnoj školi, vođeno je hipotezom da učenici sviranjem bolje razumiju glazbu (više u: Vidulin, 2013, 23-39). Uzorak istraživanja činili su učenici IV razreda, 25 učenika desetogodišnjaka. Kontrolna grupa radila je po otvorenom modelu koji je uz slušanje glazbe kao drugu varijablu imao pjevanje (IV.a), dok je u eksperimentalnoj grupi umjesto pjevanja uveden eksperimentalni faktor – sviranje (IV.b). Rad je započeo utvrđivanjem inicijalnoga stanja, zatim je uveden eksperimentalan faktor i ustanovljeno finalno stanje kod učenika kontrolne i eksperimentalne grupe na redovitoj nastavi glazbene kulture.

Rezultate u osvještavanju glazbenih sastavnica eksperimentalne grupe usporedili smo s kontrolnom grupom. I u kontrolnoj i u eksperimentalnoj grupi obrađeni su sljedeći sadržaji: dvodobna, trodobna i četverodobna mjera, melodija, ritam, tempo, dinamika, znak ponavljanja, korona, dvotakt, mala glazbena rečenica. Rezultati, *Tablica 1*, pokazuju da su učenici oba odjeljenja postigli visoku razinu prepoznavanja glazbenih sastavnica (ritma, melodije, dinamike i tempa), a učenici iz eksperimentalne grupe stekli su i početnu vještinu sviranja. Najveća je razlika u razini znanja učenika. U kontrolnoj grupi (pjevanje) sve su sastavnice naučene na razini prepoznavanja i nisu se sve sastavnice mogle demonstrirati. Učenici su razlikovali ritam od melodije, tempo od dinamike, ali nisu se mogli samostalno koristiti stečenim znanjima. Jedan je od razloga taj što

većina učenika nije imala pravilnu (točnu) intonaciju pri pjevanju pa nisu mogli točno reproducirati melodiju. S druge strane, bez obzira na to što su stekli znanje o tome što je tempo, a što dinamika, nisu to mogli samostalno primijeniti na novoj skladbi, jer nisu glazbeno opismenjeni za pjevanje a vista. U razredu pjevaju po sluhu, ponavljajući nakon demonstracije učitelja. Rezultati u eksperimentalnoj grupi pokazuju da su učenici tijekom jedne školske godine ne samo naučili svirati jednostavne pjesme po notama, već i mnogo bolje uočili i zapamtili glazbene pojmove koje su mogli i demonstrirati na drugim pjesmama. Učenici su osposobljeni za samostalno analiziranje glazbe i sviranje jednostavnih skladbi po notnom zapisu. Sviranjem su stekli osnove glazbenoga jezika što je rezultiralo i većom razinom razumijevanja i primjene glazbenih sastavnica. Svladali su sviranje C-durske ljestvice i pjesama u C-duru, upoznali dvodobnu, trodobnu i četverodobnu mjeru, naučili prepoznati i izvoditi jednostavne ritamske figure, prepoznati i koristiti temeljne oznake tempa i dinamike. Osvijestili su mjeru, ritam te notno pismo. Postignuta je razina primjene konkretnog znanja.

Kontrolna grupa	***Eksperimentalna grupa***
isti sadržaji korišteni su pri obradi u kontrolnoj i eksperimentalnoj grupi: dvodobna, trodobna i četverodobna mjera, melodija, ritam, tempo, dinamika, znak ponavljanja, korona, mala glazbena rečenica	
učenici oba razreda dosegli su razinu poznavanja glazbenih sastavnica (ritam, melodija, dinamika, tempo)	
glazbene sastavnice upoznate su na razini prepoznavanja, nisu se sve sastavnice mogle demonstrirati	*visoka razina prepoznavanja, razumijevanja i demonstracije glazbenih sastavnica*
iako učenici znaju što je tempo i dinamika, navedene karakteristike nisu mogli aplicirati na novu skladbu	*odlična identifikacija i pamćenje glazbenih sastavnica; znanje mogu aplicirati na novoj skladbi*
	naučili svirati jednostavnije skladbe po notama
	osnovna vještina sviranja

Tablica 1. Rezultati empirijskog istraživanja

Za potrebe navedenog istraživanja razrađen je didaktički model za početno učenje sviranja u razredu (više u: Vidulin, 2013, 23-39). Realizira se u četiri faze, od koji su prve tri zastupljene u četvrtom razredu osnovne škole, prilikom uvođenja učenika u područje sviranja. Prva faza obuhvaća svladavanje ritamskoga zapisa i izvođenje/sviranje različitih ritamskih struktura (od osminke do cijele note). Učitelj radi s učenicima, ali je intenzivan i samostalni rad učenika. U ovoj se fazi

može svirati višeglasno, u paru, grupama, s različitim istraživačkim zadacima, potičući dječje stvaralaštvo. U drugoj fazi upoznaje se notni tekst i uvježbava sviranje pomoću didaktičkih vježbi. Uči se solmizacija uz notno pismo, ali se ubrzo prelazi na čitanje nota abecedom. Nakon što cijeli razred pročita didaktički primjer ritamskim slogovima te solmizacijom/abecedom, učitelj demonstrira kako odsvirati svaki pojedini takt, nakon čega učenici uvježbavaju sviranje primjera. Treća faza obuhvaća samostalnu obradu pjesme i temelji se na pjesmama iz udžbenika koje učenici uče pjevati po sluhu. Poznavanje melodije uvelike pomaže u svladavanju pjesme po notama jer su u procesu učenja sviranja sluh i notni tekst *partneri*. Bez obzira na to reproducira li učenik pjesmu intonativno točno ili netočno, zapamtit će i zadržati u slušnom dojmu spoznaju o tome kako pjesma treba zvučati. Četvrta faza provodi se od petog razreda nadalje i odlikuje je samostalni rad učenika. Jedini dio sata na kojem se provodi frontalni rad je zajednička analiza primjera kako bi se protumačio cijeli primjer i pojasnila mjesta koja bi mogla predstavljati problem (tonalitet, melodijski skokovi, ritamska trajanja). Nakon toga svaki učenik zasebno uči i prosvirava primjer, a učitelj obilazi razred i pomaže svakom učeniku.

Važno je dobro planirati vrijeme za sviranje, od zajedničke analize primjera, samorada učenika do javnog izvođenja pjesme. Sviranje u razredu može biti dijelom poticano uz udžbeničku građu u kojoj se nudi određeni izbor pjesama, ali važnu kariku čine i drugi materijali koje će pripremiti učitelj: od didaktičkih do umjetničkih i popularnih pjesama ili isječaka, pripremljenih za elementarno sviranje u razredu.

Učenici na redovitoj glazbenoj nastavi sviraju pjesme kraćeg trajanja i manje stručno-tehničke zahtjevnosti ili jednostavne i kraće fragmente iz duljeg glazbenog broja. Isto tako, mogu svirati melodiju uz akordijsku pratnju, što ovisi o vještini samoga učenika. Učenici koji nisu zainteresirani za sviranje melodijskih instrumenata mogu se uključiti u sviranje svirajući ritamske instrumente ili pjevajući. Važno je da muziciraju, osjete glazbu, bave se glazbom.

Sa stručno-glazbenoga gledišta, pri sviranju učenika u okviru redovite nastave pozornost se pridaje prepoznavanju, analizi i demonstraciji raznovrsnih tipova kretanja melodije (uzlazno, silazno, skokovito, postepeno, u okviru tonaliteta, izvan tonaliteta, u različitom opsegu), ritmova (jednostavni i složeni ritmovi, punktirani ritmovi), svira se u različitim mjerama, tempu, dinamici, agogici, a isto tako demonstriraju se glazbene sastavnice koje su dijelom programa za pojedini razred. Uz sve navedene glazbene aspekte, važno je pri sviranju ukazati i na fraziranje te estetiku skladbe, u mjeri u kojoj se to može postići, a u odnosu na vještine i znanje učenika te instrument na kojemu se glazba izvodi. Krajnji cilj može biti sviranje po notama jednostavnijih skladbi, ali isto tako muziciranje, glazbeno osvješćivanje, pomoć pri pamćenju glazbe, izražavanje glazbom.

Sviranje se pokazalo vrlo učinkovitom aktivnošću jer je izražena koncentracija učenika na glazbenu građu, svjesni i zorni rad, veća je aktivnost i samoaktivnost. Kod učenika je primjetno uočavanje i učenje na pogreškama, bolje razumijevanje naučenog gradiva te korištenje stečenog znanja. Sviranje melodijskog instrumenta uvelike utječe i na kreativnost učenika. Naime, poznavajući i koristeći se naučenim glazbenim sastavnicama učenici su u mogućnosti sagledati ih s nekog drugog aspekta, voditi u drugom smjeru, kreirati nove stvari i dobiti originalne proizvode.

Isto tako, mogu se identificirati daroviti i talentirani učenici koji se upućuju na daljnju stručnu izobrazbu ili uključuju u izvannastavne glazbene aktivnosti. Razredno muziciranje jedna je od mogućnosti da škola doprinese razvoju djeteta i potakne ga u smjeru dodatnog glazbenog obrazovanja koje je moguće ostvariti kako u glazbenim školama tako i na tečajevima koji njeguju instrumentalno muziciranje.

Zaključak

Iskustva učitelja pokazuju da je na redovitoj nastavi moguće ostvariti početnu razinu sviranja po notama u korist boljega razumijevanja glazbe i njezina prihvaćanja. Učenici putem instrumenta uče i ono što nauče praktično demonstriraju, čime se uviđa njihova razina vještine sviranja i primjene znanja. S učenicima se može obraditi znatan dio gradiva iz nastavnog programa od četvrtog do šestog razreda te djelomično iz sedmog i osmog razreda: od obrade različitih ritamskih figura, jednostavnih i složenih mjera, tempa, dinamike, tonaliteta (predznaka), glazbenih oblika do toga da sviranjem melodije, teme ili kratkog inserta mogu upoznati i zapamtiti različite vrste glazbenih djela. Nakon toga, spremni su i za improvizacije i slobodni u kreaciji *svoje* glazbe. Didaktički model prikazan u okviru ovoga rada, predstavlja prijedlog kako da se učenici uvedu u područje sviranja te uz vođeni ali i samostalni rad ostvare krajnji cilj, a to je poznavanje glazbe. Činjenica je da će poznavanje glazbe utjecati na njezino razumijevanje, a bolje razumijevanje utjecat će na njezino prihvaćanje. Sviranjem svakako možemo približiti učenicima i onu glazbu koja njima nije primarna i za koju nemaju prirodnu sklonost.

Usmjerenost na glazbu u drugom je planu u odnosu na usmjerenost na učenika i na njegove kompetencije. Osim pozitivnih učinaka sviranja na cjelokupnu osobnost djeteta, učinkovitost modela sviranja ogleda se u osobitoj koncentraciji učenika na građu, svjesnom i zornom radu, većoj aktivnosti, uočavanju i učenju na pogreškama, samoaktivnosti, boljem razumijevanju naučenog i korištenju stečenog znanja. U stručno-glazbenom smislu učenik: svira melodiju po notama, svira melodiju i harmonijsku pratnju, *skida* po sluhu i svira ono što čuje, sklada i izvodi svoje pjesme. Gledajući dalje, sviranje u razredu može ga motivirati na upis

u glazbenu školu gdje nastavlja s razvojem umijeća sviranja na istom ili drugom instrumentu; može ga potaknuti na sviranje u orkestru, ohrabriti na formiranje autorskog *banda*. Učenik može stvoriti naviku posjećivanja koncertnih događanja gdje će pozorno pratiti izvođače, njihovu tehniku i interpretaciju. S obzirom na pozitivna iskustva, nema zapreke u tome da učenicima pružimo priliku za muziciranjem na instrumentu u redovitoj nastavi glazbene kulture.

Reference

Covay, E. i Carbonaro, W., 2010. After the Bell: Participation in Extracurricular Activities, Classroom Behaviour, and Academic Achievement. *Sociology of Education,* 83(1), 20-45.

Duraković, L., 2016. Glazbena nastava i ideologijske mijene: Hrvatska u formativnim godinama socijalizma (1945.–1960.) i razdoblju afirmacije političkoga pluralizma (1991.–2006.). U: V. Balić i D. Radica, ur. *Glazbena pedagogija u svjetlu sadašnjih i budućih promjena 4*. Split: Sveučilište u Splitu, Umjetnička akademija. 395-413.

Dvořak, V., Jeličić Špoljar, M. i Kirchmayer Bilić, E., 2014a. *Allegro u glazbenom svijetu 4*. Zagreb: Školska knjiga.

Dvořak, V., Jeličić Špoljar, M. i Kirchmayer Bilić, E., 2014b. *Allegro u glazbenom svijetu 5*. Zagreb: Školska knjiga.

Dvořak, V., Jeličić Špoljar, M. i Kirchmayer Bilić, E., 2014c. *Allegro u glazbenom svijetu 6*. Zagreb: Školska knjiga.

Dvořak, V., Jeličić Špoljar, M. i Kirchmayer Bilić, E., 2014d. *Allegro u glazbenom svijetu 7*. Zagreb: Školska knjiga.

Dvořak, V., Jeličić Špoljar, M. i Kirchmayer Bilić, E., 2014e. *Allegro u glazbenom svijetu 8*. Zagreb: Školska knjiga.

Gašpardi, A., Lazarić, T., Raguž, N. i Štefanac, Z., 2014a. *Svijet glazbe 4*. Zagreb: Alfa.

Gašpardi, A., Lazarić, T., Raguž, N. i Štefanac, Z., 2014b. *Svijet glazbe 5*. Zagreb: Alfa.

Gašpardi, A., Lazarić, T., Raguž, N. i Štefanac, Z., 2014c. *Svijet glazbe 6*. Zagreb: Alfa.

Gašpardi, A., Lazarić, T., Raguž, N. i Štefanac, Z., 2014d. *Svijet glazbe 7*. Zagreb: Alfa.

Johnson, C. M. i Memmott, J. E., 2006. Examination of Relationships between Participation in School Music Programs of Differing Quality and Standardized Test Results. *Journal of Research in Music Education*, 54(4), 293-307.

Kenney, S., 1997. Music in the Developmentally Appropriate Integrated Curriculum. U: C. H.

Hart, D. C. Burts i R. Charlsworth, ur. *Integrated Curriculum and Developmentally Appropriate Practice*. Albany: State University of New York Press. 103-144.

Marić, S. i Ščedrov, Lj., 2014. *Glazbena petica.* Zagreb: Profil.

Mark, M. L., 1987. Music Education's Cultural Imperative. *Music Educators Journal*, 74(4), 22-26.

Monighan-Nourot, P., Scales, B. i Van Horn, J., 1987. *Looking at Children's Play: Bridge between Theory and Practice.* New York: Teachers College Press.

Naša osnovna škola. Odgojno-obrazovna struktura, 1974. Zagreb: Zavod za unapređivanje osnovnog obrazovanja Socijalističke Republike Hrvatske – Školska knjiga.

Nastavni plan i program za osnovne škole u Republici Hrvatskoj (Izmjene i dopune), 1991. Zagreb: Zavod za školstvo Ministarstva prosvjete i kulture Republike Hrvatske, 9.

Nastavni plan i program za osnovnu školu, 1999. Zagreb: Prosvjetni vjesnik (posebno izdanje), 2.

Nastavni plan i program, 2006. Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa.

Neely, L. P., 2001. Developmentally Appropriate Music Practice: Children Learn what They Live. *Young children*, 56(3), 32-37.

Osnovna škola. Programska struktura, 1958. Zagreb: Zavod za unapređivanje nastave i općeg obrazovanja NRH.

Osnovna škola. Odgojno-obrazovna struktura, 1959. Zagreb: Savjet za prosvjetu NRH.

Osnovna škola. Odgojno-obrazovna struktura, 1960. Zagreb: Školska knjiga.

Osnovna škola - odgojno obrazovna struktura (redigrirano izdanje, 2), 1964. Zagreb: Školska knjiga.

Plan i program odgoja i osnovnog obrazovanja 2, 1989. Zagreb: Prosvjetni savjet Hrvatske.

Plavša, D., Popović, B. i Erić, D., 1961. *Muzika u školi*. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika Narodne Republike Srbije.

Požgaj, J., 1988. *Metodika nastave glazbene kulture u osnovnoj školi*. Zagreb: Školska knjiga.

Raguž, N., Lazarić, T., Štefanac, Z. i Gašpardi, A., 2014. *Svijet glazbe 8*. Zagreb: Alfa.

Regner, H., 1980. Pedagoške zamisli Carla Orffa – in kaj je iz njih nastalo. *Grlica*, 4/5, 21-23.

Reich, T., 1963. Bavljenje muzikom oblikuje čovjeka. *Muzika i škola*, 2, 59-61.

Reimer, B., 2003. *A Philosophy of Music Education: Advancing the Vision*. Upper Saddle River, New Jersey: Prentice Hall.

Rojko, P., 1996. *Metodika nastave glazbe. Teorijsko-tematski aspekti*. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera, Pedagoški fakultet.

Schellenberg, E. G., 2004. Music Lessons Enhance IQ. *Psychological Science*, 15(8), 511-514.

Schellenberg, E. G., 2011. Examining the Association between Music Lessons and Inteligence. *British Journal of Psychology*, 102(3), 283-302.

Schumacher, R., 2009. *Pauken mit Trompeten: lassen sich Lernstrategien, Lermotivation und soziale Kompetenzen durch Musikunterricht fördern*? Berlin, Bonn: Bundesministerium für Bildung und Forschung (BMBF), Referat Bildungsforschung.

Sikirica, J., Stojaković, S. i Miljak, A., 2014. *Glazbena četvrtica*. Zagreb: Profil.

Sikirica, J. i Marić, S., 2014. *Glazbena šestica*. Zagreb: Profil.

Ščedrov, Lj. i Marić, S., 2014a. *Glazbena sedmica*. Zagreb: Profil.

Ščedrov, Lj. i Marić, S., 2014b. *Glazbena osmica*. Zagreb: Profil.

Vidulin, S., 2013. Playing Instrument in the Music Culture Teaching: An Opportunity of Active Perception and Understanding of Music. *Glasbeno-pedagoški zbornik Akademije za glasbo v Ljubljani*, 19, 23-39.

Vidulin, S., 2016. Reforme odgojno-obrazovnoga sustava u Hrvatskoj i odjeci na glazbenu nastavu u osnovnoj školi. U: F. Hadžić, ur. *Zbornik radova 9. Međunarodnog simpozija "Muzika u Društvu"*. Sarajevo, 23–26. oktobar 2014. Sarajevo: Muzikološko društvo FBiH, Muzička akademija. 312-325.